

Timi Tervo

Poimintoja Hyvä Alku -tapahtumasta 20.–21.9.2018

Kahdeksannen kerran järjestetty Niilo Mäki Instituutin Hyvä Alku -tapahtuma kokosi jälleen varhaiskasvatuksen ja opetusalan ammattilaiset kaksipäiväiseen tapahtumaan Jyväskylän Paviljonkiin syyskuussa. Tapahtumassa kuultiin oppimisen tuen uusista menetelmistä ja tutkimuksesta yli kolmekymmentä puheenvuoroa, ja lisäksi kävijät pääsivät osallistumaan valitsemiinsa oppimisen tukea käsitteleviin työpajoihin.

PIENTÄ OPPIJAA AUTETAAN TUKEMALLA VARHAIN JA KÄYTTÄMÄLLÄ TUTKITTUJA MENETELMIÄ

Tapahtuma käynnistyi perhe- ja peruspalveluministeri Annika Saarikon sekä Jyväskylän kaupunginjohtajan Timo Koiviston tervehdyksillä, minkä jälkeen puheenvuoron sai Jyväskylän yliopiston emeritusprofessori Timo Ahonen luennollaan oppimisvaikeuksien ymmärtämisestä. Ahonen käsitteli luennollaan oppimisvaikeuksien syntyperiä sekä sitä, miten oppiminen poikkeaa silloin, kun lapsella on oppimisvaikeus. Hän kertoi, kuinka oppimisvaikeuksien taustalla olevat geneettiset tekijät vaikuttavat niiden esiintyvyyteen ja kuinka oppimisvaikeudet ilmenevät aivokuorella. Ahonen muistutti myös, ettei esimerkiksi lukivaikeus synny siitä, jos il-tasatu jää toisinaan lukematta. Tukemalla

kiinnostusta lukemiseen voidaan kehitykseen kuitenkin vaikuttaa positiivisesti.

Suvussa kulkevaa lukivaikeusriskiä voi Ahosen mukaan lieventää myös kielellisten ja fonologisten valmiuksien varhaisella tukemisella. Perinnöllisyys ja ympäristön riskitekijät ovat aina vuorovaikutuksessa myös suojaavien tekijöiden kanssa, ja suurin osa oppimisvaikeustaisista lapsista jatkaakin opintojaan peruskoulun jälkeen ja työllistyy.

Oppimisen vaikeuksiin liittyy usein puutteellisia oppimisvalmiuksia. Ne ilmevät Ahosen mukaan esimerkiksi heikona tietopohjana, työmuistin rajoitteina, puutteina joissakin perustaidoissa tai ongelmina kielessä ja käsitteiden ymmärtämisessä. Tyypillistä on myös passiivinen ja ulkoa opetteluun perustuva tapa selviytyä koulutehtävistä. Nykyinen oppimiskäsitys näkee oppilaan aktiivisena oppijana ja toimijana, jonka oppimiskokemukset muokkaavat oppimista ja oppimismotivaatiota olennaisesti. Oppimistilanteisiin liittyvät tunnekokemukset rakentavat motivaatiota, ja motivaatio vaikuttaa suoriutumiseen. Tätä kuvaa niin sanottu oppimisen kehämalli, jossa myönteiset kokemukset ruokkivat kehämäisesti uusia myönteisiä kokemuksia, siinä missä negatiiviset kokemukset synnyttävät uusia negatiivisia kokemuksia. Positiivisten kokemusten synnyttäminen on siis ensisijaisen tärkeää.

Professori Mikko Aro jatkoi Ahosen jälkeen aiheenaan näyttöön pohjautuvat menetelmät oppimisvaikeustutkimuksessa. Aro kertoi opetuksessa käytettävien tukikeinojen arvioinnista ja valinnasta, tutkimustiedon laadun arvioinnista ja siitä, mitä on luotettava tutkimusnäyttö. Aron mukaan opetusalan keskusteluissa nousee usein esiin tarve perustella käytettäviä opetusratkaisuja tutkimustuloksien, ja tuen keinojen tutkimusnäytön arviointi onkin viime aikoina korostunut Euroopassa. Tutkimusta tukikeinojen käytöstä on kuitenkin usein hyvin vähän, ja tutkimusnäytön arviointi voi olla haastavaa. Nykyisellään tarjolla on lukuisia oppimisen tuen menetelmiä, joiden teoreettinen perusta on hyvin heikko tai joiden toimivuutta ei ole lähes lainkaan tutkittu. Lienee kuitenkin selvää, että oppimisen vaikeuksien tukikeinojen olisi hyvä perustua tutkimusnäyttöön aina kun mahdollista. Tutkimusnäyttö tukikeinojen toimivuudesta auttaa samalla ymmärtämään myös itse oppimisen vaikeuksia paremmin.

Mitä siis ovat tällaiset näyttöön perustuvat käytännöt? Aron mukaan näyttöön perustuvalla käytännöllä viitataan erityisen tiukat kriteerit täyttävään menetelmään, jonka vaikuttavuutta tukee tieteellisesti luotettava tutkimus. Näyttöön perustuvan käytännön kriteerit koskevat toteutettujen vaikuttavuustutkimusten määrää ja kokoa sekä tutkimusasetelmaa. Useimmiten kriteerit eivät täyty käytössä olevien yleisten tukimuotojen kohdalla, vaan opetuksessa joudutaan soveltamaan tukikeinoja, joiden vaikuttavuudesta ei ole tutkimusnäyttöä. Aron mukaan olennaista kuitenkin on, että tuki on teoreettisen tiedon valossa johdonmukaista. Tutkimusnäytön puuttuessa

käytettävä tukikeino on hyvä valita yksilöllisen tuen tarpeen ja olemassa olevan teoreettisen tiedon perusteella.

OPPIMISEN VAIKEUKSIA ON SEURATTAVA MYÖS NETTILUKUTAIDON HARJOITTELUSSA JA SUOMEN KIELEN OPPIMISESSA

Torstai-iltapäivä jatkui Paavo Leppäsen luennolla ”Uudet oppimisympäristöt, tulvaisuuden taidot ja oppimisen ongelmat”. Leppäsen luento käsitteli kouluikäisten nettilukutaidon oppimista. Hän kertoi muun muassa peruslukutaidon vaikutuksesta tiedonhaun taitoihin, digitaalisen lukemisen haasteista sekä tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen vaikeuksien vaikutuksesta nettilukutaitoon ja tiedonhakuun. Digitaalisten tekstien määrä on viime vuosina kasvanut huomasti, ja luemme päivittäin suuria määriä digitaalisesti tavoitettavaa tekstisisältöä. Nettilukeminen on usein perinteistä paperilta lukemista dynamisempää, ja netissä lukija voi edetä tekstisisällössä vapaammin ja joustavammin. Nettilukeminen vaatii kuitenkin lukijalta parempaa tarkkaavuutta, sillä verkkotekstejä lukiessa on samalla todennäköisempää, että lukijan huomio kohdistuu johonkin epäolennaiseen. Myös tekstien luotettavuus vaihtelee internetissä suuresti.

Nettilukemisen haasteet näkyvät entistä selvemmin silloin, kun lukijalla on lukivaikeus tai toiminnanohjauksen vaikeuksia. Leppäsen mukaan nettilukeminen kuormittaa työmuistia perinteistä lukemista enemmän, ja koska lukivaikeus ilmenee usein työmuistin heikkoutena, voivat internetpohjaiset tekstit olla erityisen haastavia lukijalle, jolla on lukivaikeus.

Tarkkaavuuden haasteet voivat niin ikään hankaloittaa nettilukemista, sillä internetalustoilla on usein luettavan tekstin ohella paljon erilaisia ärsykeitä. Leppänen kertoi lisäksi esityksessään tutkimuksesta, jossa suljettua internetpohjaista oppimisympäristöä käytettiin internetlukutaidon arvioinnissa. Siinä huomattiin, ettei peruslukutaito selitä nettilukutaidon haasteita kokonaan, vaan internetlukeminen on myös itsessään opittava taito. Tutkimuksen mukaan lukipulmaiset osasivat keskimääräistä heikommin arvioida nettitekstien luotettavuutta, vaikka kaikinensakin se oli kuudesluokkalaisilla heikkoa.

Seuraavaksi professori Ari Huhta luennoi aiheesta ”Uusi kieli ja kulttuuri vai oppimisen vaikeus”. Luento käsitteli maahanmuuttajaoppilaiden kielenoppimista ja heidän tarvitsemaansa oppimisen tukea. Lähtökohtana aiheeseen on, ettei kukaan osaa mitään kieltä täydellisesti ja vaihtelu on suurta myös äidinkielen osaamisessa. Pähän kuitenkin mahtuu useampi kuin yksi kieli, eikä puolikielisyys pelkoon useimmiten ole aiheita. Täysin tasapainoista kaksikielisyttä ei Huhdan mukaan kannatakaan tavoitella, sillä se on käytännössä mahdotonta. Tästä huolimatta kaksikielinen oppilas käyttää molempia kieliä päivittäisessä elämässään ja oppii eri kieliä koko elämänsä. Monipuolisen kielenoppimisen mahdollistamiseksi on tärkeää kannustaa oppilasta vuorovaikutukseen luokassa ja sen ulkopuolella, jotta hän oppii käyttämään kieltä monipuolisesti eri konteksteissa, koulussa ja vapaa-ajalla.

Oppilaan äidinkieltä ei tule unohtaa, vaan päinvastoin sen säilymisestä on hyvä pitää huolta. Eri kielten joustava limittäinen käyttö (translanguaging) edistää toisen kielen omaksumista ja oppilaan

monikielisen identiteetin rakentumista. Maahanmuuttajaoppilaiden opetuksessa on lisäksi tärkeää huomioida oppimisen yksilöllisyys, tuen tarpeet sekä suures-tikin vaihtelevat oppimisen lähtökohdat. Huhta myös muistuttaa, että virheet ovat luonnollinen osa oppimisprosessia. Kielen oppimista tulee verrata samanvaiheisiin samankielisiin oppilaisiin tai lapsen sisaruksiin, ei valtakieliväestöön.

Oppimisvaikeudet koskettavat maahanmuuttajaoppilaita siinä missä valtakieliväestöäkin. Täysin uutta kieltä opittaessa oppimisvaikeuden tunnistaminen voi joskus olla haastavaa, mutta maahanmuuttajaoppilaidenkin kohdalla tulisi pyrkiä mahdollisimman varhaiseen, yksilölliseen ja kokonaisvaltaiseen oppimisen tukeen. Myös oppilaan perhettä on tärkeä kuulla aiheesta.

SELKEÄT TOIMINTAOHJEET HELPOTTAVAT TOIMINNAN- OHJAUKSEN JA HYVÄN KÄYTTÄYTYMISEN OPPIMISTA

Tapahtuman avauspäivän päättivät Vesa Närhi aiheenaan tarkkaavuushäiriöt ja toiminnanohjaus sekä Anne Karhu aiheenaan Check in Check out -toimintamalli käyttäytymisen yksilölliseen tukemiseen. Närhi kertoi luennollaan toiminnanohjauksen taitojen oppimisesta ja suhtautumisesta toiminnanohjauksen haasteisiin. Närhen mukaan olennaista on, että toiminnanohjaukseen suhtaudutaan opittavana asiana, jota jotkut opettelevat toisia oppilaita enemmän. Toiminnanohjauksen taitoja voidaan tarkastella jatkumolla, jolla oppilaat yksilökohtaisesti etenevät.

Opettaja on tärkeässä roolissa mahdollistamassa taitojen oppimista, sillä

aikuisen tulisi tukea käyttäytymistä muuttamalla tilannetekijöitä sekä mukauttamalla toimintaa ja oppilaan saamaa tukea. Tarkkaavuushäiriölle tyypillisesti olennaista on myös välitön, kannustava ja ensisijaisesti positiivinen palaute. Myös toimintaohjeiden selkeyttäminen tukee tarkkaavuushäiriöisen oppilaan toiminnanohjausta. Käyttäytymisodotusten tulisi olla oppilaalle selkeät niin koulun, luokan kuin yksilönkin tasolla.

Toiminnan selkeyttäminen ja motivaation vahvistaminen on hyvä aloittaa koko luokasta, ja mikäli tämä ei riitä, voidaan tukea antaa myös yksilöllisesti. Joka tapauksessa käyttäytymistä koskevien toimintaohjeiden tulee olla konkreettisia ja selkeitä, jotta oppilaat tietävät, mitä heiltä koulussa odotetaan, ja myös osaavat toimia ohjeiden mukaisesti. Selkeiden ja johdonmukaisten toimintaohjeiden myötä oppilaat osaavat ennakoita oppitunnin tapahtumia ja todennäköisemmin ymmärtävät tehtävöihjeistuksen. Tällöin oppilaiden toiminnanohjaus helpottuu merkittävästi. Yksilöllisellä tasolla samoja asioita harjoitellaan vahvemalla intensiteetillä, jolloin myös yksilöllinen tuki on johdonmukaista.

Torstain päätteeksi Anne Karhu jatkoi käyttäytymisteemalla aiheenaan Check in Check out (CICO) -toimintamalli, joka on tarkoitettu käyttäytymisen tukemiseen. CICO-malli perustuu kasvatuskumppanuuteen ja jatkuvaan palautteeseen, jota annetaan muun muassa päivittäin täytettävän seurantakortin avulla. Oppilaalle määritellään CICO-ohjelman alkaessa hänen koulutyötään tukevat käyttäytymistavoitteet, joiden toteutumista arvioidaan päivittäin. Oppilas aloittaa kouluaamunsa lyhyellä, niin sanotulla Check in -tapaamisella CICO-ohjaajansa kanssa. Tapaamisessa

muistutetaan päivän tavoitteista ja kannustetaan oppilasta. Oppilas saa jokaiselta oppitunnilta opettajalta merkinnän seurantakorttiinsa. Päivän päätteeksi Check out -tapaamisessa ohjaaja käy päivän suoriutumisen läpi, ja oppilas vie kortin kotiinsa kuitattavaksi. Opettajalta oppilas saa säännöllistä ja välitöntä palautetta käyttäytymisestään. Kodin tärkeä rooli on kannustaa ja keskittyä onnistumisiin.

MYÖNTEISET OPPIMISKOKEMUKSET JA KODIN TUKE TUUPPAAVAT LASTA VAIKEUKSIEN YLI

Perjantai käynnistyi Tuire Koposen luennolla ”Yksilölliset polut matematiikan oppimisvaikeuksien taustalla ja taitojen tukeminen alkuopetuksessa”. Luennolla tarkasteltiin matematiikan oppimisvaikeuksien ilmenemistä ja tukikeinoja. Alkuopetuksessa matematiikan oppiminen keskittyy matematiikan perustaitojen sisäistämiseen. Keskeistä oppimisessa on muun muassa laskusääntöjen, kymmenjärjestelmän ja paikka-arvon ymmärtäminen sekä aritmeettisten perustaitojen automatisoituminen. Varhaiset matematiikan taidot kertovat paljon myöhemmästä osaamisesta. Samalla matematiikan oppiminen on altista motivaatio- ja tunnekokemusten vaikutuksille, ja nämä heijastuvat myöhempisiin opintovalintoihin. Nämä seikat tekevät tehokkaasta oppimisen tuesta erityisen tärkeää.

Matematiikan oppimisen tuen tulee Koposen mukaan olla systemaattista, pitkäkestoista ja yksilöllistä, lähtökohtanaan aina yksittäisen oppilaan lähtötason huomiointi. Siksikin opetuksen tukena käytettävien matematiikan oppikirjojen

tehtävänä ei ole määrätä, mitä opetetaan ja milloin. Olennaista matematiikan oppimisvaikeuksien tuessa ovat esimerkiksi tavanomaista ohjatumpi laskustrategiaharjoittelu, opetuksen yksilöllisyys sekä edistymisen ja taitojen kehittymisen näkyväksi tekeminen oppilaalle, mikä tukee oppimismotivaatiota. Motivaation vuoksi myönteisten oppimiskokemusten luominen on matematiikan haasteissa erittäin tärkeää.

Perjantai-iltapäivän ensimmäisellä luennolla Kaisa Aunola kertoi vanhempien ja kodin merkityksestä oppimisen tukemisessa. Vaikka kodin sosioekonomisella taustalla ja vanhempien koulutustasolla on todettu olevan yhteyksiä lasten koulumenestykseen, vanhemmat voivat vaikuttaa koulutyöhön myös monin muin tavoin. Olennaisia tekijöitä ovat etenkin perheen sisäinen vuorovaikutus ja vanhemmuuden piirteet. Toiminnallaan ja suhtautumisellaan vanhemmat voivat vahvistaa lapsensa oppimismotivaatiota ja myönteistä asennetta koulunkäyntiä kohtaan. Tällaista toimintaa ovat muun muassa osallistuminen ja kiinnostus lapsen oppimiseen ja koulunkäyntiin. Jatkuvaa kontrollointia tutkimus ei kuitenkaan puolla, vaan parhaat oppimistulokset on saatu silloin, kun vanhempien toiminta tukee lapsen autonomiaa oppimisessa.

Olennaisesti oppimiseen heijastuvat myös vanhempien odotukset, uskomukset ja arvot. Eritoten kyseinen huomio koskee eri oppiaineille annettuja painoarvoja ja asenteita, jotka siirtyvät helposti vanhemmalta lapselle. Siispä Aunola huomauttaa, että etenkin kommentit kuten ”meidän suvussamme ei ole koskaan osattu matematiikkaa” on hyvä unohtaa tyystin. Vanhempien on siis hyvä pyrkiä

välttämään omien heikkouksiensa siirtäminen lapselle ja keskittyä vahvuuksien ja kehitysmahdollisuuksien esille tuomiseen.

OPPIMISEN TUEKSI HYVÄÄ VUOROVAIKUTUSTA, LAPSILÄHTÖISYYTTÄ JA VAIKEUKSIEN YKSILÖLLISTÄ SEURANTAA

Perheen sisäisestä vuorovaikutuksesta siirryttiin seuraavaksi opetusvuorovaikutukseen, kun Marja-Kristiina Lerkkanen kertoi opetusvuorovaikutuksen yhteydestä oppimiseen ja motivaatioon. Lerkkasen luento korosti vastavuoroisuuden merkitystä luokkahuoneen vuorovaikutuksessa. Oppimistulosten kannalta keskeisessä asemassa on nimenomaan opettajan ja oppilaan välisen vuorovaikutuksen laatu. Lerkkanen nosti esiin vuorovaikutukseen perustuvan opetuksen mallin, jossa opetusvuorovaikutuksen laatua voidaan tarkastella kolmesta näkökulmasta: tunnetuen, toiminnan organisoinnin ja oppimisen ohjaamisen näkökulmista. Näiden korkean laadun on todettu vaikuttavan myönteisesti kehitykseen, oppimiseen ja motivaatioon. Erityisesti opettajan oppilaille antaman vahvan tunnetuen on havaittu olevan tärkeää silloin, kun oppilaalla on heikot oppimisen valmiudet tai oppimisen vaikeutta.

Lisäksi Lerkkanen kertoi erilaisista opetuskäytänteistä ja niiden vaikutuksista oppimiseen. Hänen mukaansa lapsilähtöisten opetuskäytänteiden on havaittu tukevan muun muassa itseohjautuvuutta, akateemisia taitoja, lasten autonomian kokemista sekä kiinnostusta lukemista ja matematiikkaa kohtaan. Lapsilähtöiset käytänteet perustuvat lähikehityksen

vyöhykkeellä tapahtuvaan oppimisprosessin tukemiseen, jossa opettajan rooli on tärkeä. Opettajan tulee sensitiivisesti huomioida lapsen yksilöllinen kehitystaso ja tarjota hänelle sopivia haasteita ja mahdollisuuksia oppia yhdessä muiden lasten kanssa. Perinteisemmällä opettajälähtöisillä opetuskäytännöillä on kuitenkin edelleen oma paikkansa, etenkin perustaitojen opetuksessa ja lapsilla, joilla on oppimisen vaikeutta. Siksi opettajan tulisi osata yhdistellä eri opetuskäytänteitä joustavasti ja niiden valinnan tulisi perustua oppilaiden tarpeisiin.

Ilmapäivän viimeisen luennon aiheena olivat kielenkehityksen vaikeudet ja oppiminen. Tiina Siiskosen luento käsitteli kielenkehityksen vaikeuksien yleisluonnetta: kielen eri osa-alueita, tyypillistä kehitystä sekä eri haasteiden piirteitä ja vaikeusasteita. Kielellisen kehityksen vaikeudet ovat moninainen kokonaisuus, johon sisältyy monenlaisia pulmia. Tavallisesti nämä on jaoteltu puheen tuottamisen ja puheen ymmärtämisen vaikeuksiin. Tarkemmin eriteltynä vaikeuksia voi kuitenkin ilmetä yksin tai samanaikaisesti kaikilla kielen eri osa-alueilla, joita ovat äännejärjestelmän hallinta (fonologia), sanojen taivuttaminen (morfologia), lauseiden muodostaminen (syntaksi), merkitysten ymmärtäminen (semantiikka) sekä kielen käyttäminen (pragmatiikka). Toisaalta kielen kehitykseen voivat olla yhteydessä myös esimerkiksi työmuistin ongelmat tai puhemotoriikka sekä erilaiset ympäristötekijät.

Ilmenemisen lisäksi luennolla tarkasteltiin kielenkehityksen tukemista. Kielenkehityksen vaikeuksia epäiltäessä tärkeää on tuen varhainen aloittaminen, sillä tuen on todettu olevan sitä tehokkaampaa, mitä aiemmin se aloitetaan. Kielenkehitystä

ja -oppimista tukevat muun muassa selkeät säännöt ja toimintatavat, johdonmukaisuus, ennustettavuus, havainnollistaminen, mallittaminen, toiminnallisuus sekä toiminnan omakohtaisuus. Kielenkehityksen ilmenemismuodot vaihtelevat yksilöllisesti, joten myös puheterapeutin tai muun ammattilaisen tarjoaman tuen on hyvä olla yksilöllistä, jotta siitä saatu hyöty on mahdollisimman suurta.

Kirjoittaja seurasi luentoja, jotka perustuivat keväällä 2019 julkaistavaan *Oppimisen vaikeudet* -perusteokseen. Teoksen ovat toimittaneet Timo Ahonen, Mikko Aro, Tuija Aro, Marja-Kristiina Lerkkanen ja Tiina Siiskonen. Tapahtumassa kuultiin myös lukuisia muita opetusalan asiantuntijoita. Seuraava Hyvä Alku -tapahtuma on suunnitteilla keväälle 2020.

KIRJOITTAJATIEDOT:

Timi Tervo on erityispedagogiikan opiskelija Oulun yliopistossa.